

TRADITION OCH DOGM

FÖREDRAG

AV

PROFESSORN

DR. IGNAZ GOLDZIHNER

FRÅN BUDAPEST

BEMYNDIGAD ÖVERSÄTTNING AV ERNST KLEIN

STOCKHOLM
JGO GEBERS FÖRLAG

IGNAZ GOLDZIHNER

TRADITION OCH DOGM

TRADITION OCH DOGM

FÖREDRAG HÅLLET I STOCKHOLMS SYNAGOGA
ANDRA NYÅRSDAGEN, DEN 3 OKTOBER 1913

AV

IGNAZ GOLDZIHNER

BEMYNDIGAD ÖVERSÄTTNING AV ERNST KLEIN

STOCKHOLM
HUGO GEBERS FÖRLAG

ISAAC MARCUS^f
BOKTRYCKERI-
AKTIEBOLAG
STOCKHOLM
1913

Bland den mängd av ämnen som jag hade att välja emellan, när jag villigt beslöt att efterkomma Edra föreståndares för mig hedrande inbjudan, tycktes mig ur synpunkten av nutidens religiösa spörsmål intet mera lämpligt än det tema, som valts för detta högtidliga tillfälle.

Jag tillåter mig sålunda att anhålla om Eder uppmärksamhet för några tankar, som beröra medelpunkten i ett av det religiösa livets och tänkandets grundläggande problem såväl i allmänhet som också inom judendomen. Ty det finns väl ingen fråga, som på ett mera avgörande sätt tar sikte på alla religioners livsvillkor än frågan efter de faktorer, som bilda det organiska sammanhanget mellan religionens nutid och dess forntid.

Exponenten för ett dylikt organiskt samband, organet för en sådan ideell förbindelse

är det, som vi inom det religiösa livet pläga kalla *tradition*.

Vi skola nu i denna högtidliga stund tillsammans överväga, i vad mån vi ha att anse traditionen och, jag tillåter mig att föregripa det resultat som skall framkomma, *endast* traditionen som den egentliga livsnerven i alla de företeelser, som bilda kretsen av de religiösa fakta.

Vi förstå med benämningen *tradition* i allmänhet det som i obruten följd överlämnats åt oss från tidigare generationer. Dess objekt kan först och främst vara något *konkret-gripbart*, i egentlig mening *påtagligt*; låt oss t. ex. säga en gammal text, en gammal bok eller andra från äldre tider till oss komna sakliga minnesmärken.

Men det finns utom dessa konkreta även *ideella* föremål för tradition: tankar, otiska åskådningar, som vi övertagit från föregående generationer, i vilka de uppstått och till vilka vi själva stå i ett inre förhållande. Detta subjektiva förhållande ger oss rätt att beteckna ifrågavarande tankar och föreställningar i deras relation till oss själva såsom traditioner, eller närmare bestämt såsom *vår* tradition.

Redan denna begränsning av begreppet leder oss till ett särskiljande inom den stora massan av traditioner. Denna skillnad framgår ur betraktandet av det subjektiva förhållande vari vi stå till det som tradition betecknade objektet.

Ur denna synpunkt skola vi skilja på två slag av tradition. Det ligger mycket nära till hands att åskådliggöra denna skillnad genom en analogi från det område, där människans andliga väsen på det tydligaste sätt kommer till uttryck: från *språkets* liv. Även språket är för övrigt föremål för tradition; det uppfinnes ej på nytt av varje individ, som begagnar det. Var och en av oss äger det såsom ett arv från gångna slakten, och varje enskild har del i dess liv och utveckling i den mån han begagnar det som uttryck för sitt sjäsliv. I och med det sistnämnda momentet, som genast utesluter en stor krets av språktraditioner, tränger sig en i ögonen fallande distinktion på oss, en skillnad som för övrigt dag ut och dag in upprepas för oss i många stridiga skolfrågor: nämligen skillnaden mellan *döda* och *levande* språk. Båda slagen äro föremål för tradition. Men under

det att vi t. ex. upphämta de i hieroglyfer och kilskrift balsamerade språkminnesmärkena ur de gravar, som räddat *minnet* av ett försvunnet andligt liv från fullständig glömska, — under det att den lärde, som lyckats föröka vår tids vetande genom uttydningen och tolkningen av dessa en dimhöljd urtids gåtfulla monument, betraktar den språktradition, vars förklaring han ägnar sin möda och skarp-sinnighet som ett förstenat, för evigt avslutat *objekt*, i vars liv hans egen själ icke har någon subjektiv del, — äro *vi* däremot med vår själs hela liv, med alla vår andes rörelser verksamt delaktiga i vårt modersmåls liv, källan och organet för vår andliga personlighet. Med varje barns jollrande föds det på nytt, — liv ur livet; i våra förfäders verk och väsen har det utvecklats sitt liv och som en levande ägodel ha vi övertagit det; det ger uttryck åt vad som lever i vår själ och i växelverkan med vårt liv växer det, frodas och utvecklas, blir det rikare i samma mån som vår ande, vars adekvata uttryck det strävar att vara. Väl ha vi *mottagit* det, det har överlämnats oss som tradition, men det har icke hämtats upp ur gravarna och bevaras icke i minnenas

förråds-kammare; i livet och med livet ha vi lärt det och som något levande och verksamt överlämna vi det rikare och vackrare åt det kommande släktet.

Denna betraktelse ger oss synpunkten för värskiljandet av traditionerna. Vi måste skilja mellan två i sin verkan väsentligt olikartade slag av tradition: det finns sålunda *döda*, förvisnade, — det finns *levande*, verksamma traditioner.

Den som beser det härliga historiska muséet i Kairo, uppsöker säkert i en sal i första våningen fem under glas förvarade mumiekistor, som innehålla faraoner av 17:e, 18:e och 19:e dynastierna, och stannar med värskild beundran och häpnad framför de med munren 1777 och 1180 försedda och katalogiserade mumierna av de stora faraonerna i fjortonde århundradet f. Kr., Seti I och Ramses II, vilka man tagit upp ur gravarna vid Dairal-Bahri. Denna epokgörande upptäckts historia återges i varje katalog och vi äldre ha med rörelse läst beskrivningen av det kungliga begravningståg varit i juli 1881 de i sina mer än tretusenåriga sarkofager funna, oförstörda lekamliga resterna av landets

forna härskare på praktfulla skepp och med kunglig hedersbevisning fördes nedför Nilen för att, — ja, för att i ett historiskt museum sättas under glas som en icke alldaglig "attraktion" och få sitt — visserligen med stor fetstil tryckta — katalognummer samt hedras med dubbelstjärna i resehandböckerna. De äro också något högst intressant. Men jag skulle knappast kunna anföra ett exempel, som bättre skulle åskådliggöra vad vi mena med en död, förvissnad tradition. De gamla faraonernas mumier äro begärliga föremål för ett museum; för landets nuvarande invånares historiska medvetande äro de främmande; ingen medveten kontinuitet sträcker sig tillbaka till den tid i vilken de utförde stordåd för sitt land; deras minne är icke ett patriotismens levande element. Intet mausoleum upprättas över dem, till vilket deras ättlingar vallfärda för att med djupt känd pietet bevara sambandet med en ända in i nutiden efterverkande forntid; de äro icke symboler för en historisk kallelse och uppgift, som skapa hänförelse och ge näring åt det nationella självmedvetandet. — De äro döda spillror av en död forntid, historiska hieroglyfer, vid vilka möj-

ligen en irrande gnista av konstlad *romantik* skulle kunna tändas.

Ni ha här sett ett exempel på död, förvissnad tradition.

Vad är det då vi kalla *levande tradition*? Vi mena därmed: en av föregående generationer, med vilka vi stå i andlig kontinuitet, överlämnad idé, plägsed eller institution, som genom sitt organiska samband med vart och ett av de på varandra följande släktled som tagit levande och aktiv del därav, alltid *förvärvas och skapas på nytt*.

Jag vågar icke smickra mig med att härmed ha givit en regelrätt definition, men väl att ha framhållit de viktigaste kännetecknen på den levande traditionen till skillnad från den döda. Vi säga:

1) Förgångna slakten ha skapat en den religiösa åskådningen bestämmande idé eller plägsed;

2) Vi, deras efterkommande, stå genom vårt historiska liv i medveten kontinuitet med den rad av släktled som ha utvecklat denna idé eller institution;

3) Vi äro våra förfäders medarbetare i utvecklandet av denna genom ett erinrande

eller en plägsed uttryckta tradition. Ty därigenom att vi *för det första* stå i medveten andlig kontinuitet med de släkten som bildat, utvecklat och till oss överlämnat denna tradition, därigenom att vi *vidare* genom vår andliga verksamhet medarbeta på dess organiska utveckling i det vi ständigt med vårt deltagande nyskapa forntidsarvet, — därigenom manifesterar sig traditionen såsom levande, såsom verksam i den samfundssjäl, som är dess bevarare och innehavare.

På denna punkt äro ni berättigade att hejda mig med en fråga: hur skola vi tänka oss detta från släkte till släkte ständigt sig förnyande, aldrig vilande, aldrig till definitiv ro nående *nyskapande* av traditionen? Därom ger oss varje levande institutions utvecklingshistoria en bestämd uppfattning. Skall den vara ett organiskt element i vårt andliga och sedliga liv, så kan den icke stå utanför summan av våra andliga krafter alla de faktorer, som tillsammans utgöra vårt andliga och sedliga liv, — med ett kort ord — *vår bildning*. Den måste tvärtom stå i den intimaste växelverkan med denna, å ena sidan aktivt

påverkande den, å andra sidan mottagande dess inflytande.

Vi skola här hålla oss till religionstraditionernas område, tillämpa de föregående satserna på dem och pröva deras hållbarhet på denna så viktiga del av kulturmänniskans egendom. De emotioner, som skapa den religiösa stämningen, som få sin utlösning och utformning i religiösa tankar och institutioner, som sedan årtusenden äro på vandring genom mänsklighetens själ, leva icke isolerade i ett hörn av själen, avskilda från all annan dess egendom. Psykologer av facket kunna förklara för eder att detta skulle vara en rent av absurd föreställning om själens liv. Den religiösa stämningen har ingen speciell resonansbotten i vår själ. Den är, där den finnes, modalitet hos ett odelbart helt. Därav följer att summan av det som vi bära i vårt medvetande såsom religiös tradition, — om det verkligen är en ärlig beståndsdel av vår ande och icke en parasitär utväxt utan berättigande och mening, — är oskiljaktligt sammanvuxet med allt annat som vårt andliga liv omfattar: med vår etiska bestämdhet, med vår bildningsskatt, med vår vetenskapliga övertygelse,

våra sociala strävanden, våra estetiska anlag. Det måste bilda en fullkomlig enhet med dessa vårt andliga väsens element, det får sin betydelse genom sin harmoni, sin identitet med dessa. Ja, det får sitt liv först genom denna sin plats i själslivets enhet. Har denna enhet icke kommit till stånd eller har den hämmats eller rent av upphävt genom något störande hinder, då föra de religiösa traditionerna icke längre något sunt liv i vår själ, de framleva en patologisk tillvaro och kunna också utöva skadliga inflytelser på det hela, på vilket de hängt sig fast utan att hava del i dess liv.

Med andra ord: de religiösa traditionerna leva med själens liv, den enskildes såväl som samhällenas. De kunna icke stå utanför den fortskridande utvecklingen, utvidgandet av våra kunskaper, vår erfarenhet alla våra vetenskapliga erövringar. Det andliga framåtskridandet inom de större och mindre samfund, som äro traditionens bärare motsvaras nödvändigtvis av dennas uppfattande i enlighet med de samtida övertygelser, som anden omfattat och som bestämma riktningen av hans verksamhet. Med dessa utvecklas traditionen; oav-

siktligt omtydes den och bringas till samstämmighet med andens övertygelser och vissheter. Den är sålunda föremål för organisk utveckling. I denna utveckling, som i enlighet med utvecklingens begrepp lämnar dess substans oberörd visar traditionen sin livskraft. Frånvaron av utveckling däremot är ett bevis för att den är död och förvissnad, att den icke har del i själens liv, icke är en organisk beståndsdel däri; ett bevis för, att den icke lever. Med upphörandet av utvecklingen och möjligheten härtill inträder den levande och verksamma traditionen i de dödas och förvissnades krets. Dess verksamhet är blott sken, uppburet av ögonblickets konstlade ingivelser, som icke motsvara vår själs fasta och varaktiga bestämdhet, icke äro inhemska i den, utan något främmande, tillfälligt, för stunden sökt, som icke har del i själslivets organiska enhet; i bästa fall en kär gäst, ingen av husets fasta invånare, åt vilken man upplåter ett paradrumsmyckat med all slags ståt och hedersam grannlåt; eller rent av för det arkeologiska betraktelsesättet en "vördnadsvärd ruin", som "man skulle vilja bevara bland

historiska minnesmärken⁴.¹⁾ Alltså bevarandet av den religiösa traditionen ur det historiska muséets synpunkt.

Vi känna ju också de ädla stämningar och sentimentala rörelser med vilka det döda, som icke lever i medvetandets sanna enhet, galvaniseras för ögonblicket och framföres såsom skenbart levande. Men icke i ett dylikt osant romantiskt *sken*, för vilket man ibland missbrukar det heliga ordet *pietet*, lever den religiösa traditionen. Den lever fastmer i utvecklingens faktiskhet och sanning, i dess självidentitet. Den tages icke fram ur historiska muséer, där den *pro æterna memoria* ligesom bevarad som balsamerad mumie för att vid efter annan utställas för de efterkommandes *pietet*.

Den lever i vår egen själ, i dess enhet, och skapas alltjämt ny i sin utvecklingsgång, omgestaltas från släktled till släktled och bevaras genom det organiska livets ständigt

¹⁾ Jfr M. Schwab, Salomon Munk . . . — sa vie et ses oeuvres (Paris 1900) s. 172, där S. M:s förhållande till den religiösa traditionen av en känd filosof betecknas på detta förvända sätt (une ruine vénérable, bonne à conserver parmi les monuments historiques.)

växlande villkor mot förkrympning och förmultning. Genom en sådan ständig utvecklingsprocess har Gudsiden ur avdöda fetischistiska former vuxit till den rent andliga, etiska Gudstanken, har uppenbarelsetraditionen avklätt sig sitt antropomorfistiska hölje, ha religionens alla andra traditioner från släkte till släkte erhållit en med bildningsmedvetandet adekvat tydning, som icke åstadkommits mekaniskt, utan genomförts av det redliga kravet på enhetlighet och inre sanning. Vi veta, utan att förbise det inflytande som väldiga moraliska individualiteter, — låt oss blott minnas Israels profeter, — haft på denna utveckling, vilken del i densamma som tillkommer tankeresultatens framåtskridande. Det fullständiga utrotandet ur antropomorfismer och antropopatismer ur Gudsbegreppet har skett genom upptagandet av de härskande filosofiska tankarna och traditionens själv Anpassning efter dessa tankar. I intet moment av utvecklingsprocessen har traditionens substans lidit skada, den har tvärtom ständigt givit bevis på sin livskraft; så länge den lever ett verkligt liv kommer den icke att som fientlig makt gå till strids mot de

resultat, vilka en allvarlig vetenskaplig metod framletar ur dess äldsta dokument.

Det är därför föga lämpligt att på gammalt sätt misstänkliggöra traditionen såsom i sig själv fientlig mot det andliga framåtskridandet. Visserligen ställes den ofta i ett sådant förhållande till mänsklighetens intellektuella intressen, och — vi måste medgiva det — icke utan deras förskyllan, som under traditionens fana gå till strids mot vetenskapen och tro sig kunna upptaga en kamp som i längden alltid måste vara förgäves. Jag nämner här som exempel några satser, som för en tid sedan väckte min upmärksamhet hos en känd publicist, och som i allmänhet äro betecknande för den misstänksamma stämning, vari det moderna medvetandesättes genom nämnandet av ordet tradition: "Historien lär oss åter och åter att i denna (traditionen) gömmer sig den största fienden till allt framåtskridande. Det nya medför ju ständigt en brytning med det gamla och framåtskridande är icke tänkbart utan prisgivande av nedärvda åskådningar, för så vitt vi icke ha att göra med upptäckten av fakta som oförmodat, åtminstone skenbart, stå utan beröringspunkter med det hittills kända."

Vi instämna gärna i detta omdöme, för så vitt det rör den *döda* traditionen. Den träder gärna i vägen för de framdrivande krafterna i utvecklingen av vår kunskap. Men aldrig kommer den levande traditionen att övertaga detta retardationens ödesdigra och skadliga ämbete. Tvärtom är den enligt sin natur ett fruktbart etiskt element i vår intellektuella växtprocess, varje motstånd mot denna skulle verka förlamande på dess eget liv och prisgiva den åt förfall och upplösning. Så länge den lever står den nödvändigtvis innanför verklighetens gräns, ty endast här kan den fortleva, icke i det väsenslösa skenet.

Vi ha härmed fått en synpunkt, från vilken vi kunna klargöra för oss å ena sidan arten av det liv den religiösa traditionen lever, å andra sidan dess ställning inom vårt bildningsmedvetande. Den summa av vetenskaplig bildning, som är gemensam för den produktiva forskaren och den mottagande lekmannen, ställer sig sålunda icke i någon motsats till traditionen, vars upphävande t. ex. teologien skulle ha till uppgift. Ingalunda! Tvärtom äro vi på det klara med deras nära, motsättningslösa samhörighet, vars analys är religions-

filosofiens uppgift, vars vård är målet för den religiösa uppfostran i hem och skola, men främst i hemmet; ty i dess krets är det ju som all tradition omedelbarast fortplantas; hemmet är den utkorade bäraren av fädernas andliga arv; därifrån utstrålar det till vidare kretsar, i vilka samlingspunkter för de gemensamma traditionselementen bildas. *Den religiösa församlingen* är summan av de genom gemensamma traditioner förenade hemmen.

Sålunda står den levande traditionens begrepp i medelpunkten av det religiösa hem- och församlingslivet; den levande traditionen, icke den döda. Härigenom förkastas och avvisas de bojar, som en förstelad dogmatism vill pålägga. I dess ställe träder vården av den levande traditionen i dess samband och samtidighet med vårt bildningsmedvetande, oföränderlig i sin substans, men ständigt rikare i och med förökandet av våra andliga ägodelar. Ingen del av dessa blir utan inflytande på den harmoniska och organiska utvecklingen av den religiösa traditionen i tänkande och liv.

Men härmed är också ett den levande traditionens attribut av betydenhet givet. Lika litet som den trivs med stabiliseringen av

döda, för den levande nutidens medvetande innehållslösa former, lika litet som den på något sätt kan finna sig i att tillskriva teoretiska eller praktiska normer, som endast äga relativt värde, ett absolut värde, lika litet tål den ett uniformerande av sina utlösningmoment. Den kyrkliga församlingen är alltid abstraktion; verkligt liv i henne ha den religiösa individen och den av en uppfostrande individs anda genomträngda familjen. I varje individs själ skapas och formas traditionen på nytt och detta nyskapande och utformande betingas av hela det individuella själlivet samt det sätt varpå den enskilde låter detta avspeglas i uppfostrandet av en familj. Erkännandet av det individuella religionsmedvetandets autonomi gent emot de fordringar som uppställas av en skenbart tidsenlig men i grunden alltid till dogmatiskt förbenande och förkrympande av traditionen syftande ordning av de religiösa fakta, är ett logiskt nödvändigt korrolarium till det, som vi betrakta som verkningarna av en levande tradition. Vi uppleva därvid visserligen skådespelet av en växlingsrik mångfald på ett område som med orätt anses som ett fridlyst rum för evigt oföränderlig, obruten

ordning. Men i denna individuella mångfald pulserar ju varje liv, så också den organiskt fortskridande, genom vårt gemensamma andliga arbete ständigt sig nyskapande traditionen.

I det vi nu, som Ni se, ställt emot varandra två åskådningssätt rörande religionen, *dogmatismen* och *traditionismen* blir det med allmänt sedliga skäl icke svårt att ge den senare företrädet framför den förstnämnda.

Dogmatismen uppträder med anspråk på att vara i obestridlig besittning av sanningen; enligt sin natur utesluter den alla dogmatiska påståenden som strida mot dess egna formler, men som i en annan krets uppstått, omhuldats och förkunnats med samma anspråk. Dogmen + a är oförsonlig fiende till dogmen — a. De bekämpa varandra med eld och svärd och bläck. Den tolerans, som väl också är möjlig i detta slags religion, liknar en nödtvungen, av andra makter framtvungad koncession; den är ett tungt offer, som dogmatismen bringar det sociala samlivets nödvändigaste behov eller ett medgivande av dess egen svaghet.

Den traditionistiska uppfattningen framställer inga dylika absoluta anspråk. Intet

är den mera främmande än ordet: Hos mig allena är saligheten. Den har icke makten över helvete och paradiset. Vad säger den då? Den säger: Jag har av bortgångna generationer, i vilkas sedliga kontinuitet jag står, ärvt tankar och institutioner, som lyckliggjorde dessa förfäders inre liv, som voro ett organ för deras under århundraden och årtusenden beprövade sedliga adel, för deras ideella strävanden. Det gudomliga i deras liv, i deras personliga förhållande och deras familjesamband har satt sin prägel på dessa tankars och institutioners form. De ha gått sin väg fram genom historien, ha i sin utveckling erhållit den intellektuella färg, som ger dem människoandens uppåtsträvande gestalt, med vilken de aldrig kunna komma i strid. Dessa traditioner i tankar och institutioner verka ännu i oss som religiösa tankar och religiösa institutioner. De skänka vår idealism den historiska kontinuitetens sedliga helgd och styrka.

Därmed ha vi avgivit ett värdeomdöme av helt subjektiv art, utan påstridighet, utan förhävelse, utan ingrepp i andras traditionsfärer. Vi docera ej, vi dogmatisera ej, vi polemiserar ej. På det religiösa livets område svara vi icke på frågan: vad är sant i filosofi,

matematik, naturvetenskap, geologi, arkeologi? Vi ge svar på frågan: Vilka tankar och seder ha förädlat de förfäders liv vilkas historiska arvingar vi äro, skänkt deras själar fred, härdadt dem mot ödets slag, bragt dem närmare det gudomliga? — på det att vi också måtte tilllämpa dem i vårt liv, åskådliggöra dem i vår familj och genom uppfostran föra dem vidare till kommande generationer. Vi leva med dem ett inre liv. Och den övertygelse vi hysa om våra traditioners värde för idealiserandet, sedliggörandet, lydliggörandet av vårt liv gäller också andra kristens traditioner. Varje religionsform är gestaltningen av traditioner. Var och en är en "façon att bli salig på". Denna åskådning bär toleransen i sitt frö; den ingår i dess begrepp, avtvingas den icke som en koncession. Ofördragsamhet, ringaktning, förhånande eller kärlekslöst förföljande av andras traditioner äro på denna ståndpunkt icke blott ett etiskt felsteg, utan också en logisk absurditet.

Om vi nu även uppställa den frågan, i vilket förhållande vår egen nedärvda bekännelse står till en sådan religionsuppfattnings fordringar, så kunna vi svara att dess ställ-

ning till dem är gynnsam. Dess rika traditioner ha under årtusenden ådagalagt sin utvecklingsförmåga, det betyder sålunda sin kallelse till verksamt liv, sin tendens att ingå på varje tids och varje ords fordringar, sin förmåga att hålla jämna steg med den andliga bildningens framsteg. Oberoende av rums- och tidsbegränsning, äro de icke uteslutande förbundna med en viss historisk epok och ha icke sin rot i en bestämd kulturform, vars undergång skulle medfört deras upplösning. Skulle de däremot ta avstånd från utvecklingen, skulle i deras krets nutidens religiösa liv icke uppfatta sig såsom *förmedlande länk* i traditionsutvecklingens ändlösa kedja, då skulle de löpa fara att stelna i överklighet, att visa bilden av en fantasmagori, som icke motsvaras av något reellt i den religiösa själen.

Och vår judiska religions gynnsamma ställning gentemot de här antydda idéerna visar sig också i det faktum, att den allt från sitt ursprung är främmande för dogmatismen. Jag uttalar denna sats med full religionshistorisk övertygelse, och det är mig icke obekant, hur livligt man en gång kämpat om frågan huruvida judendomen har dogmer eller ej, —

i grund och botten en rätt onödig fråga. Den negativa tesens förfäktare ha som klassisk auktoritet kunnat åberopa *Moses Mendelssohn*, som på ett berömt ställe i sin "Jerusalem" ur judendomens synpunkt förkastar allt dogm- väsen. Däremot har det alltid funnits försvarare av ett sådant såsom en regulator för den judiska religionen. Men dessa ha till försvar för judendomens egenskap av dogmatisk religion endast kunnat förebringa litterära argument¹⁾. Man har bevisat oss det obestriddiga faktum, att den judiska religionslitteraturen kan uppvisa en anseelig rad av skrifter, i vilka våra tänkare försökt att under det medverkande inflytandet av sin filosofiska bildning på fullkomligt subjektivt sätt fixera judendomens läroinnehåll, icke utan att ha blivit bekämpade och vederlagda av andra tänkare, som följt andra metoder. Anledningen till sådana formuleringar har oftast varit behovet av försvar, mindre längtan efter positiva, oföränderliga definitioner i teoretiska bekännelsefrågor. Det har alltså funnits dogmatiska försök i litteraturen, men ingalunda några

¹⁾ Jfr Leopold Löw "Jüdische Dogmen" Budapest 1870.

definitiva kyrkliga fastställanden av den ena eller andra formeln. Judendomen har alltid varit inbegreppet av *levande traditioner* icke ett system av *dogmer*.

Huvudsaken har alltid varit förblivandet inom den nedärvda traditionen, de stora tankar, vilkas bärare judendomen genom sin historiska uppgift varit och är.

Och må vi vid detta övervägande icke glömma, att just den religiösa tänkare, hos vilken den judiska anden, visserligen på hans tid ännu i sin nationellt begränsade form, kommit till uttryck, att *Jehuda Ha-Levi*, diktaren och tänkaren, är den klassiske föregångsmannen i avvisandet av den torra dogmatiska skolastiken och i dess ersättande genom hänvisandet på den livskraftiga traditionen, i vilken ensamt verklig religion lever och verkar. Verkan av hans tankar märka vi hos Moses Mendelssohn, vars ungdoms lärare är författare av en djupgående kommentar till *Jehuda Ha-Levis Chasar-bok*.

Då nu religionens liv icke kan skiljas från medvetandet om traditionens utveckling, framställer sig för den bildade bekännaren en viktig slutsats med det allvarliga anspråket

att just på den ståndpunkt där vi stå, beaktas såsom en huvudsak.

Vi stå på en historisk ståndpunkt. Vårt religiösa medvetande är framskapat teoretiskt av historiska tankegångar, praktiskt av utvecklingshistoriska processer. Än mer än *dogmatikerna* måste den vetenskapliga omvårdnaden om vår forntid ligga oss *traditionister* om hjärtat. Ty uppfostran till detta traditionistiska medvetande är oskiljaktig från uppfostran till förståelsen av forntiden i dess historiska betydelse, väsentlighet, vördnadsvärdhet och helighet. Den pietet, som höjer sig över det virriga svärmeriets, den oklara romantikens nivå, ernås icke genom tillbakaskådande sentimentalitet utan genom allvarligt, sanningssökande studium. Endast detta kan befästa vår aktning och kärlek till våra traditioners av martyrs blod tecknade utvecklingsväg. Där finns i första hand det heliga språk, på vilket våra traditioners äldsta dokument och uppenbarelser nedskrivits; där finnas dessa dokument själva, hopade i en litteratur, i vilken varje bokstav andas resignation och etisk offervillighet, de äldsta monumenten av vår tradition och deras uttydningar, sådana

våra förfäder i gångna århundraden gestaltat dem i överensstämmelse med sin tid. Ett aktningsfullt försänkande i detta språk och denna litteratur får icke saknas i deras uppfostringsplan, vilkas religiösa medvetande icke sammanfaller med det livlösa en gång för alla givna, utan är resultatet av historiskt vetande och uppenbarar sig i vårdandet av traditioner, stadda i rastlös rörelse, och ingripande i det verksamma livet. Må just den bildade judendomen icke låta denna tradition försvinna ur den levande utvecklingens ström.
